

Pərvanə İldırım qızı İmanova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0000-0002-9542-4804>

E-mail: imanova.pervane@bk.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).57-63](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).57-63)

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ PEDAQOJİ ÜNSİYYƏT TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİ ARTIRAN AMİL KİMİ

Parvane İldırım İmanova

doctor of philosophy in pedagogy

Azerbaijan State Pedagogical University

PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN PRESCHOOL EDUCATION AS A FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Парвана Ильдырым гызы Иманова

доктор философии по педагогике

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Xülasə. Bu məqalə məktəbəqədər təhsildə pedaqoji ünsiyyətin mahiyyətini, psixoloji-pedaqoji əsaslarını və təhsil prosesinin keyfiyyətinə çoxşaxəli təsirini elmi müstəvidə təhlil edir. Tədqiqatda pedaqoji ünsiyyətin kommunikativ, interaktiv və perseptiv komponentlərinin məktəbəqədər yaş dövrünün xüsusiyyətləri ilə qarşılıqlı əlaqəsi nəzərdən keçirilir və onların uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasına təsir mexanizmləri müəyyənləşdirilir. Məqalədə göstərilir ki, pedaqoji ünsiyyət yalnız informasiya mübadiləsinə deyil, həm də emosional, sosial və idrak inkişafını stimullaşdıran kompleks prosesdir. Tərbiyəçi-müəllim-uşaq münasibətlərində empatik yanaşma, pozitiv emosional fon, individual və diferensial yanaşmanın təmin edilməsi məktəbəqədər təlimin nəticəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, səmərəli pedaqoji ünsiyyət sosial-emosional rifahı yüksəldir, uşaqlarda özünəinamın, təşəbbüskarlığın, ünsiyyət bacarıqlarının və tənqidi-idraki fəaliyyətin inkişafına şərait yaradır.

Açar sözlər: *pedaqoji ünsiyyət, məktəbəqədər təhsil, kommunikasiya, təhsil keyfiyyəti, sosial-emosional inkişaf, pedaqoji proses*

Abstract. This article provides a scientific analysis of the essence of pedagogical communication in preschool education, its psychological-pedagogical foundations, and its multidimensional impact on the quality of the educational process. The study examines the interaction between the communicative, interactive, and perceptive components of pedagogical communication and the developmental characteristics of preschool-aged children, highlighting the mechanisms through which these components influence personality formation. The findings reveal that pedagogical communication is not merely an exchange of information but a complex process that stimulates emotional, social, and cognitive development. Empathic teacher-child interaction, a positive emotional environment, and the implementation of individual and differentiated approaches significantly enhance the effectiveness of preschool instruction.

Results indicate that effective pedagogical communication contributes to social-emotional well-being, increases children's self-confidence, initiative, communication skills, and critical-cognitive activity.

Keywords: *pedagogical communication, preschool education, communicative competence, quality of instruction, emotional development, social skills*

Аннотация. В данной статье проводится научный анализ сущности педагогического общения в дошкольном образовании, его психолого-педагогических основ и многопланового влияния на ка-

чество образовательного процесса. Рассматривается взаимодействие коммуникативного, интерактивного и перцептивного компонентов педагогического общения с возрастными и индивидуальными особенностями детей дошкольного возраста, а также раскрываются механизмы их воздействия на формирование личности ребёнка. Установлено, что педагогическое общение представляет собой не только обмен информацией, но и сложный процесс, стимулирующий эмоциональное, социальное и познавательное развитие ребёнка. Эмпатийное взаимодействие воспитателя и ребёнка, позитивная эмоциональная атмосфера, индивидуальный и дифференцированный подход существенно повышают результативность дошкольного обучения.

Результаты исследования показывают, что эффективное педагогическое общение способствует повышению социально-эмоционального благополучия, формированию уверенности в себе, инициативности, коммуникативных навыков и критико-познавательной активности детей.

Ключевые слова: педагогическое общение, дошкольное образование, коммуникативная компетентность, качество обучения, эмоциональное развитие, социальные навыки

Məktəbəqədər yaş dövrü insan inkişafında fundamental mərhələ hesab olunur və bu mərhələ uşağın sosial-emosional, idraki, nitqi və şəxsiyyətyönlü inkişafının təməlini təşkil edir. Müasir tədqiqatlar göstərir ki, bu dövrdə uşağın əldə etdiyi ilkin sosial təcrübə, ünsiyyət vərdisləri və emosional mühit onun gələcək təhsil nailiyyətlərinə, fərdi davranış modellərinə və sosial uyğunlaşma bacarıqlarına bilavasitə təsir göstərir. Bu baxımdan məktəbəqədər təhsil müəssisələrində pedaqoji ünsiyyətin təşkili təkcə kommunikasiya vasitəsi kimi deyil, həm də inkişafetdirici və tərbiyəedici prosesin əsas struktur komponenti kimi xüsusi elmi-pedaqoji əhəmiyyət kəsb edir.

Məktəbəqədər təhsil proqramı (Kurikulum) (1) uşaqların inkişaf sahələrinə, o cümlədən sosiallaşma və ünsiyyət bacarıqlarına xüsusi diqqət ayırır.

Pedaqoji ünsiyyət tərbiyəçi-müəllimin təlim-tərbiyə prosesində uşaqlarla qarşılıqlı fəaliyyətini tənzimləyən, onların emosional rifahını təmin edən, psixoloji təhlükəsizlik mühitini yaradan və hər bir uşağın fərdi inkişaf trayektoriyasını dəstəkləyən çoxplanlı kommunikativ sistemdir. Ünsiyyətin keyfiyyəti uşağın özünü ifadə edə bilməsi, müstəqil qərar verməsi, tədqiqatçı davranış nümayiş etdirməsi, sosial bacarıqlar qazanması və ətraf mühitə adaptasiya olunması baxımından həlledici rol oynayır. Bu səbəbdən pedaqoji ünsiyyət təkcə metodik yanaşma kimi deyil, həm də tərbiyəçi-müəllimin peşəkar səriştələrinin ən mühüm göstəricisi kimi öyrənilir.

Müasir yanaşmalar məktəbəqədər təhsil prosesində kommunikativ mədəniyyətin, ünsiyyət etikası və empatiyanın tərbiyəçi-müəllimlər üçün strateji bacarıqlar olduğunu vurğulayır.

İnkişafetdirici təlim mühitinin yaradılması, individual və diferensial yanaşmanın tətbiqi, pozitiv emosional atmosferin formalaşdırılması, tərbiyəçi-müəllim-uşaq və tərbiyəçi-müəllim-valideyn əməkdaşlığının düzgün təşkil olunması pedaqoji ünsiyyətin keyfiyyətindən birbaşa asılıdır. Bununla yanaşı, ünsiyyət prosesində verbal və qeyri-verbal vasitələrin məqsədyönlü istifadəsi uşaqlarda özünəinamın formalaşması, nitq inkişafı, kommunikativ təşəbbüskarlıq və sosial adaptasiya üçün mühüm şərtlər yaradır.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar fonunda məktəbəqədər təhsil müəssisələrində pedaqoji ünsiyyətin elmi əsaslara söykənən, səmərəli və humanist prinsiplər əsasında təşkil olunması xüsusi aktualıq kəsb edir. "Məktəbəqədər təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda (2) məktəbəqədər təhsilin məzmununda "ünsiyyət mədəniyyəti" kimi keyfiyyət meyarlarını təmin etməyi tələb edir.

Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi yalnız proqram və metodik yeniliklərlə deyil, həm də tərbiyəçi-müəllimin uşaqlarla qarşılıqlı əlaqəsinin səmərəlilik səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Təlimin mənalandırma əsasında qurulması müəllim-uşaq ünsiyyətinin keyfiyyətindən asılıdır [4, s.37-55]. Bu baxımdan pedaqoji ünsiyyət tədris prosesinin səmərəliliyini artıran əsas amillərdən biri kimi elmi tədqiqatların diqqət mərkəzindədir.

Bu məqalənin məqsədi məktəbəqədər təhsildə pedaqoji ünsiyyətin mahiyyətini, onun psixoloji-pedaqoji funksiyalarını və təhsilin keyfiyyətinə təsir mexanizmlərini sistemli şəkildə təhlil etmək, həmçinin tərbiyəçi-müəllimin kommunikativ səriştələrinin təlim prosesində oynadığı rolu elmi aspektdən əsaslandırmaqdır. Aparılan təhlil göstərir ki, pedaqoji ünsiyyətin düz-

gün təşkili uşaqların harmonik inkişafına, idrak fəallığının artmasına və təhsilin nəticəliliyinin yüksəlməsinə mühüm töhfə verir. Bu da öz növbəsində pedaqoji ünsiyyətin müasir məktəbəqədər təhsilin əsas strateji komponenti olduğunu bir daha təsdiq edir.

Pedaqoji ünsiyyət təhsil prosesinin əsas komponentlərindən biridir və tərbiyəçi-müəllimlə uşaq arasında yaranan qarşılıqlı əlaqəni ifadə edir. Bu ünsiyyət yalnız informasiyanın ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, o, həm də uşağın sosial, emosional və intellektual inkişafına xidmət edən çoxşaxəli bir prosesdir. Pedaqoji ünsiyyətin mahiyyəti onun məqsədli, planlı və sistemli şəkildə təşkil olunması ilə izah olunur. Tərbiyəçi-müəllim tərəfindən göstərilən diqqət, qayğı, emosional dəstək və qarşılıqlı hörmət uşaqların təhsil prosesinə marağını artırır, onların yaradıcı və tənqidi düşüncəsini inkişaf etdirir. Şəxsiyyət-yönlü təlim və tərbiyə texnologiyaları təhsil prosesinin təşkilinin iki əsas modelində – tərbiyəçi-müəllimlə uşaqların birgə fəaliyyəti və uşağın müstəqil fəaliyyəti ilə ön plana çəkilir [3, s.28].

Pedaqoji ünsiyyətin əsas anlayışlarını açmaq üçün onu bir neçə aspektdən nəzərdən keçirmək mümkündür. Əvvəlcə ünsiyyətin təhsil kontekstindəki funksiyasına diqqət yetirmək vacibdir. Burada ünsiyyət yalnız bilik ötürmək vasitəsi deyil, o, həm də uşağın şəxsiyyətini formalaşdıran, onun davranış normalarını müəyyən edən və sosial münasibətlərini inkişaf etdirən bir mexanizmdir. Uşaq tərbiyəçi-müəllimlə qarşılıqlı əlaqədə olduqda, yalnız yeni informasiyalar qazanmaqla kifayətlənmir, həm də sosial bacarıqlarını təkmilləşdirir, emosiyalarını idarə etməyi öyrənir və özünəinamını artırır [5, s.28].

Pedaqoji ünsiyyətin mahiyyətini düzgün dərk etmək üçün onun prinsiplərini və funksiyalarını nəzərə almaq lazımdır. Əsas prinsiplər arasında qarşılıqlı hörmət və etimad, uşağın şəxsiyyətinə dəyər vermək, açıq və səmimi dialoq qurmaq, fərdi xüsusiyyətləri nəzərə almaq və emosional dəstək vermək önəmli yer tutur. Bu prinsiplər təmin olunmadıqda, ünsiyyət formal xarakter alır və uşağın inkişafına müsbət təsir göstərmək imkanını itirir.

Pedaqoji ünsiyyət həmçinin psixoloji əsaslarla formalaşır. Məktəbəqədər dövrdə uşaqlar emosiyalarla idarə olunurlar, diqqətləri tez yayılır və yeni informasiyalara böyük həvəs göstərir. Tərbiyəçi-müəllimin nitqi, davranış tərzii,

reaksiyaları və verilən tapşırıqlar uşağın psixoloji vəziyyətinə birbaşa təsir göstərir. Səmimi, mehriban və dəstəkçi ünsiyyət uşağın təlimə marağını artırır, özünü ifadə etməsinə şərait yaradır və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirir. Əks halda, sərt və formal ünsiyyət uşaqlarda təhsil motivasiyasını azaldır, özünəinamın zəifləməsinə və emosional gərginliklərin artmasına səbəb olur.

Pedaqoji ünsiyyətin nəzəri əsasları həm də müxtəlif pedaqoji nəzəriyyələrdən qaynaqlanır. Vıqotskinin “yaxın inkişaf zonası” anlayışı göstərir ki, uşaq müəyyən bacarıqları böyüklərin köməyi ilə daha tez və səmərəli şəkildə mənimsəyir. Bu kömək ünsiyyət yolu ilə həyata keçirilir və uşağın fərdi inkişafını dəstəkləyir. Müasir pedaqogika isə fərdi yanaşma, interaktiv üsullar və yaradıcı metodların pedaqoji ünsiyyətdə tətbiqini ön plana çıxarır.

Bronfenbrennerə görə, uşağın inkişafına ən güclü təsir edən mikrosistem tərbiyəçi-uşaq qarşılıqlı əlaqəsidir [6, s.3]. Uşaq tərbiyəçi-müəllimlə qarşılıqlı əlaqədə olduqda, yalnız təlim materialını mənimsəmir, həm də sosial normativləri öyrənir, emosional bacarıqlarını inkişaf etdirir və yaradıcı yanaşmalarını sərbəst ifadə edir.

Pedaqoji ünsiyyət yalnız tədris prosesinin texniki bir hissəsi deyil, eyni zamanda uşağın fərdi inkişafının və sosiallaşmasının əsas vasitəsidir. Onun mahiyyəti məqsədli, planlı və qarşılıqlı hörmət prinsiplərinə əsaslanan ünsiyyətin qurulmasında, uşağın emosional və intellektual potensialının inkişaf etdirilməsində, təhsil keyfiyyətinin artırılmasında özünü göstərir. Müasir təhsil sistemində pedaqoji ünsiyyətin nəzəri əsaslarını dərinlən öyrənmək, onu praktikada səmərəli tətbiq etmək və uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmaq olduqca vacibdir.

Məktəbəqədər pedaqogikada pedaqoji ünsiyyətin funksiyaları uşaqların təlim-tərbiyə prosesində aktiv iştirakını təmin edən, onların sosial, emosional və intellektual inkişafını dəstəkləyən əsas mexanizmlərdən biridir. Effektiv pedaqoji ünsiyyət üçün aktiv dinləmə və “mən-mesajları” mühüm elementlərdir [7, s. 45].

Pedaqoji ünsiyyətin funksiyalar bir-biri ilə sıx bağlıdır və uşağın harmonik inkişafı üçün qarşılıqlı şəkildə fəaliyyət göstərir. Didaktik, tərbiyəvi, inkişafetdirici və sosiallaşma funksiyalarının hər biri təhsil prosesində öz rolunu oy-

nayır və təcrübədə müxtəlif üsul və metodlarla həyata keçirilir.

Didaktik funksiyanın həyata keçirilməsində əsas məqsəd uşaqlara yeni biliklərin, bacarıqların və informasiya parçalarının mənimsədilməsini təmin etməkdir. Məsələn, riyaziyyat oyunları və ya rənglər haqqında interaktiv məşğələlər uşaqlara konseptual bilikləri öyrətmək üçün istifadə olunur. Tərbiyəçi-müəllim bu zaman sadə, aydın və maraqlı üsullardan yararlanır, sual-cavab oyunları, şəkillər, hekayələr və praktiki fəaliyyətlər vasitəsilə uşaqların diqqətini cəlb edir. Bu prosesdə ünsiyyət yalnız məlumat ötürmək deyil, uşağın öyrənmə marağını artırmaq və bilikləri aktiv şəkildə qavramasını təmin etmək məqsədini daşıyır. Uşaqlar tərbiyəçi-müəllimlə dialoq qurduqda, suallar verdikdə və fikirlərini ifadə etdikdə didaktik funksiyanın səmərəliliyi maksimum səviyyədə təmin olunur.

Tərbiyəvi funksiyası isə uşaqların davranış, əxlaqi dəyərlər və sosial normalarının formalaşmasına xidmət edir. Tərbiyəçi-müəllim uşaqlara qarşılıqlı hörmət, əməkdaşlıq, paylaşma və məsuliyyət kimi dəyərləri ötürərək ünsiyyətdən aktiv istifadə edir. Məsələn, uşaqlara birgə oyun zamanı qaydalara riayət etməyi öyrətmək və ya tapşırıqları birlikdə yerinə yetirərək davranış nümunələri göstərmək tərbiyəvi funksiyaları həyata keçirir. Bu yanaşma uşaqlara yalnız biliyi deyil, həm də etik və sosial davranış qaydalarını mənimsəmək imkanı verir. Tərbiyəçi-müəllimin davranışları, sözləri və reaksiyaları uşaqların özünü dəyərləndirməsinə və ətraf mühitlə münasibətlərini düzgün qurmasına kömək edir.

İnkişafetdirici funksiyası uşaqların intellektual, emosional və yaradıcı bacarıqlarının inkişafına yönəlir. Tərbiyəçi-müəllim uşaqlarla ünsiyyət zamanı onları düşünməyə, problemləri həll etməyə, yaradıcılıq tələb edən tapşırıqları yerinə yetirməyə təşviq edir. Məsələn, uşaq hekayəsi əsasında rəsmlər çəkmək, müxtəlif konstruksiyalar hazırlamaq və ya rollu oyunlarda fərqli situasiyaları idarə etmək inkişafetdirici funksiyanın praktik nümunələrindəndir. Bu funksiyanın məqsədi uşaqların yalnız hazır bilikləri qavraması deyil, həm də öz fikirlərini ifadə etməyi, yaradıcı yanaşmalar tətbiq etməyi və öyrənməyə maraq göstərməyi öyrətməkdir. Ünsiyyət bu halda uşağın öyrənmə prosesində fəal iştirakını təmin edən ən güclü vasitəyə çevrilir.

Sosiallaşma funksiyası isə uşaqların kollektivdə davranış qaydalarını öyrənməsi, tərbiyəçi-müəllim və digər insanlarla münasibət qurması və gələcək sosial həyatına hazırlıq baxımından əhəmiyyətlidir. Məktəbəqədər yaş dövründə uşaqların sosial bacarıqları müəllimlə ünsiyyət prosesində formalaşır [8, s.154].

Məktəbəqədər yaş dövründə uşaq ilk dəfə kollektivdə digər uşaqlarla və böyüklərlə qarşılıqlı əlaqəyə girir. Bu ünsiyyət sayəsində uşaq əməkdaşlıq etməyi, paylaşmağı, digərlərinin hisslərinə hörmət etməyi və kollektivdə məsuliyyət daşımağı öyrənir. Məsələn, uşaqlar qrup işi zamanı tapşırıqları birlikdə yerinə yetirərək tərbiyəçi-müəllim onların ünsiyyətini yönləndirir, münacişləri həll etməyə yardım edir və qarşılıqlı hörmətin vacibliyini vurğulayır. Bu funksiyanın səmərəliliyi uşaqların sosial bacarıqlarının inkişafına və gələcəkdə cəmiyyətə inteqrasiyasına birbaşa təsir göstərir.

Müşahidələr göstərir ki, bu funksiyaların birgə və balanslı şəkildə tətbiqi məktəbəqədər təhsil prosesinin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Məsələn, interaktiv oyunlar və layihə əsaslı fəaliyyətlər uşaqların həm didaktik, həm inkişafetdirici, həm də sosiallaşma funksiyalarını eyni zamanda həyata keçirməyə imkan verir. Eyni zamanda, tərbiyəçi-müəllimin səmimi və dəstəkçi davranışı tərbiyəvi funksiyaları gücləndirir, uşaqların emosional sabitliyini təmin edir və kollektivdə harmonik münasibətlərin qurulmasına kömək edir.

Məktəbəqədər pedaqogikada ünsiyyətin funksiyaları bir-birini tamamlayır və uşağın hərtərəfli inkişafını təmin edir. Didaktik funksiyası bilik və bacarıqların mənimsənilməsinə təmin edir, tərbiyəvi funksiyası sosial və əxlaqi davranışların formalaşmasını dəstəkləyir, inkişafetdirici funksiyası intellektual və kreativ bacarıqları gücləndirir, sosiallaşma funksiyası isə uşaqların kollektivdə uyğunlaşmasına və gələcək sosial həyat üçün hazırlığına şərait yaradır. Müasir pedaqoji yanaşmalar bu funksiyaların balanslı və məqsədli şəkildə həyata keçirilməsini önə çıxır, uşaqların təhsil keyfiyyətini və fərdi inkişafını maksimum səviyyəyə çatdırır.

Müasir pedaqoji psixologiyada ünsiyyət uşağın təlim-tərbiyə prosesində və sosial inkişafında mərkəzi rol oynayan əsas mexanizm kimi qəbul edilir. Bu sahədə ünsiyyət yalnız məlumat ötürülməsi və tapşırıqların yerinə yetirilməsi de-

yil, həm də uşağın emosional, sosial və intellektual inkişafını təmin edən çoxşaxəli bir proses kimi təhlil olunur. Pedaqoji psixologiyada ünsiyyətin öyrənilməsi məqsədlə müxtəlif modellər hazırlanmış və onların praktik tətbiqi pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyini artırmaq üçün istifadə olunur.

Ünsiyyət modelləri, əsasən, tərbiyəçi-müəllim-uşaq qarşılıqlı əlaqəsinin strukturu, komponentləri və nəticələrinin vizual və nəzəri şəkildə izah edilməsinə xidmət edir. Bu modellər pedaqoji prosesdə ünsiyyətin müxtəlif səviyələrini, funksiyalarını və rolunu başa düşmək üçün istifadə olunur. Müasir pedaqoji psixologiyada ən çox istifadə olunan modellər arasında lineer modeli, qarşılıqlı və sistemli modellər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [9, s.25].

Lineer model ünsiyyəti birbaşa məlumat ötürülməsi prosesi kimi təsvir edir. Bu modelə görə, tərbiyəçi-müəllim məlumatı ötürür, uşaq onu qavrayır və tətbiq edir. Lineer model sadə və aydın olmaqla yanaşı, ünsiyyətin qarşılıqlı təsirini və emosional aspektlərini tam əhatə etmir. Praktikada bu model əsasən sadə informativ tapşırıqların yerinə yetirilməsində, məsələn, rəqəmlərin, hərflərin öyrədilməsində istifadə olunur.

Qarşılıqlı ünsiyyət modeli isə ünsiyyətin interaktivliyini və qarşılıqlı təsirini vurğulayır. Bu modeldə tərbiyəçi-müəllim yalnız məlumat ötürən deyil, həm də uşağın reaksiyalarını nəzərə alan, onun suallarına cavab verən və davranışlarını müşahidə edən tərəf kimi çıxış edir. Müasir pedaqogikada bu model xüsusilə vacibdir, çünki uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini, öyrənmə sürətini və emosional vəziyyətini nəzərə almağa imkan verir. Praktik nümunə olaraq, tərbiyəçi-müəllim uşaqların fikirlərini dinləyir, onlara yönləndirici suallar verir, oyun və layihə əsaslı fəaliyyətlərlə öyrənməni aktivləşdirir. Qarşılıqlı ünsiyyət modeli uşaqların öyrənmə motivasiyasını artırır və onların təhsil prosesinə aktiv iştirakını təmin edir.

Sistemli ünsiyyət modeli isə ünsiyyəti kompleks və çoxşaxəli bir proses kimi təqdim edir. Bu model tərbiyəçi-müəllim-uşaq ünsiyyətini müxtəlif komponentlər – məlumat ötürülməsi, emosional dəstək, sosial qarşılıqlı təsir və inkişafetdirici fəaliyyət – əsasında təhlil edir. Sistemli model həmçinin ünsiyyətin təhsil nəticələrinə təsirini, uşağın fərdi və kollektiv inkişafını, sosial bacarıqların formalaşmasını nəzərə alır.

Praktikada bu model tərbiyəçi-müəllimlərin fəaliyyətinin planlanması və qiymətləndirilməsi üçün baza rolunu oynayır. Məsələn, tərbiyəçi-müəllim məşğələ zamanı didaktik və inkişafetdirici üsulları birləşdirir, uşaqların emosional vəziyyətini müşahidə edir, kollektiv fəaliyyətlər təşkil edir və fərdi yanaşmanı tətbiq edir.

Müasir pedaqogikada ünsiyyət modelləri eyni zamanda verbal və qeyri-verbal ünsiyyət aspektlərini də nəzərə alır. Verbal ünsiyyət sözlər, izahatlar, suallar və dialoqlar vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyri-verbal ünsiyyət isə jestlər, mimikalar, baxışlar, emosional ifadələr və bədən dili vasitəsilə təzahür edir. Tərbiyəçi-müəllim və uşaq arasında səmimi və harmonik ünsiyyət yalnız hər iki ünsiyyət formasının balanslı tətbiqi ilə mümkün olur. Məsələn, tərbiyəçi-müəllim uşağın suallarına cavab verərkən səmimi təbəssüm edir və jestlərlə izahı dəstəkləyir; bu, uşağın emosional rahatlığını artırır və öyrənmə prosesini aktivləşdirir.

Beləliklə, ünsiyyət modelləri təlim-tərbiyə prosesinin kompleks və çoxşaxəli olduğunu göstərir. Lineer model sadə informasiyanın ötürülməsinə yönəlibsə, qarşılıqlı model uşağın fəal iştirakı və interaktiv öyrənməsini təmin edir. Sistemli model isə bütün ünsiyyət komponentlərini birləşdirərək uşağın intellektual, sosial və emosional inkişafına təsirini nəzərə alır. Verbal və qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrinin balanslı istifadəsi, fərdi yanaşma prinsiplərinin tətbiqi və yaxın inkişaf zonası konsepsiyasının nəzərə alınması ünsiyyətin səmərəliliyini artırır və məktəbəqədər təhsildə uşaqların hərtərəfli inkişafını təmin edir.

Təhsil və ünsiyyət arasında qarşılıqlı əlaqəni izah edən bir çox nəzəri yanaşmalar mövcuddur. Pedaqoji araşdırmalarda ünsiyyət “tədrisin ruhu” adlandırılır. Bu yanaşmaya görə, məşğələ yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmamalıdır, onun əsas məqsədi uşağın düşüncə, yaddaş və emosional inkişafını stimullaşdırmaqdır. Ünsiyyət bu prosesin vasitəsi kimi çıxış edir.

Ünsiyyətin təhsil keyfiyyətinə təsiri bir neçə əsas istiqamətdə özünü göstərir:

1. Motivasiya və marağın artırılması. Səmimi və qarşılıqlı hörmətə əsaslanan ünsiyyət uşağın öyrənməyə marağını artırır. Uşaq özünü təhlükəsiz və dəyərli hiss etdikdə, məşğələyə daha çox maraq göstərir və öyrənməyə aktiv şəkildə qoşulur. Səmərəli kommunikasiya uşağın

təlimə marağını artırır və daxili motivasiyanın formalaşmasına şərait yaradır [10, s.56].

2. Yaradıcılıq və tədqiqat bacarıqlarının inkişafı. Tərbiyəçi-müəllim uşağın ideyalarına açıq olduqda və onu təşviq etdikdə, uşaq sərbəst düşünür, fərqli yanaşmalar sınaır, problemləri kreativ şəkildə həll etməyə çalışır. Bu isə təhsil keyfiyyətini birbaşa yüksəldir.

3. Sosial bacarıqların formalaşması. Ünsiyyətin keyfiyyəti uşağın həmyaşlarla münasibətinə də təsir edir. Tərbiyəçi-müəllim nümunəvi ünsiyyət göstərdikdə, uşaq paylaşmağı, əməkdaşlıq etməyi və başqasının fikrinə hörmət etməyi öyrənir. Sosial bacarıqların inkişafı isə təhsil mühitində harmoniyanın təmin edilməsinə və uşaqların kollektivdə fəal fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır. Vıqotski və Banduranın sosial öyrənmə nəzəriyyələrinə görə, uşaq sosial davranış nümunələrini ünsiyyət vasitəsilə mənimsəyir, rol davranışları formalaşdırır və kollektiv fəaliyyətə adaptasiya olunur .

4. Emosional sabitlik və psixoloji rahatlıq. Tərbiyəçi-müəllimlə uşağın səmimi ünsiyyəti onun emosional vəziyyətini stabilləşdirir, stress və qorxu hissini azaldır. Uşaqlar məşğələlərdə daha sərbəst olur, tədris prosesində uğur əldə etməyə meyli olurlar. Empatik kommunikasiya təlimin motivasiyaedici təsirini gücləndirir [11, s.65].

Müasir pedaqoji araşdırmalar göstərir ki, tərbiyəçi-müəllim-uşaq ünsiyyətinin keyfiyyəti uşağın öyrənmə tempinə, yaddaşın işləmə sürətinə və anlayış səviyyəsinə də təsir göstərir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təhsilin keyfiyyətini müəyyən edən əsas amil tərbiyəçi-müəllim-uşaq münasibətlərinin xarakteridir. B. Hamre və R. Piantanın apardığı tədqiqatlar göstərir ki, pedaqoji ünsiyyətin keyfiyyəti uşağın həm emosional rifahına, həm də akademik nailiyyətlərinə birbaşa təsir edən ən güclü prediktorudur [12, s.458-477].

liyyətlərinə birbaşa təsir edən ən güclü prediktorudur [12, s.458-477].

Azərbaycan məktəbəqədər təhsil sisteminə də də ünsiyyət-təhsil keyfiyyəti qarşılıqlı asılılığının əhəmiyyəti böyükdür. Müasir dövrdə valideynlər yalnız uşağın bilik səviyyəsini deyil, onun sosial və emosional inkişafını da diqqət mərkəzinə gətirirlər. Bu isə tərbiyəçi-müəllimdən yalnız bilikləri çatdırmağı yox, həm də yüksək səviyyəli ünsiyyət bacarıqları ilə uşaqları dəstəkləməyi tələb edir.

Ümumiyyətlə, ünsiyyət və təhsil keyfiyyəti bir-birindən ayrılmaz anlayışlardır. Keyfiyyətli təhsil üçün mütləq olaraq səmimi, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan, uşağın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan pedaqoji ünsiyyət təmin olunmalıdır. Əks halda, təlimin səmərəliliyi azalır, uşaqların öyrənməyə marağı zəifləyir və təhsil prosesi formal xarakter alır.

Problemin aktuallığı. Məktəbəqədər yaş dövrü uşaqların sosial-emosional və idrak inkişafında pedaqoji ünsiyyətin rolu böyükdür. Müasir təhsil yanaşmaları göstərir ki, təlimin keyfiyyəti yalnız metod və texnologiyalarla deyil, tərbiyəçi-müəllimin kommunikativ səriştələri və uşaqlarla qarşılıqlı ünsiyyətin səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Azərbaycanda məktəbəqədər təhsilin yenilənməsi və kurikulum islahatları mövzunun aktuallığını artırır.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqat pedaqoji ünsiyyətin strukturunu (kommunikativ, interaktiv, perseptiv) sistemli şəkildə təqdim edir və onun məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial-emosional inkişafı, idrak fəallığı və motivasiyasına təsirini elmi cəhətdən əsaslandırır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat nəticələri məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tərbiyəçi-müəllimlərin kommunikativ səriştələrinin inkişaf etdirilməsi, ünsiyyət prosesinin optimallaşdırılması və uşaqların sosial-emosional inkişafının dəstəklənməsi üçün metodik tövsiyələr hazırlamağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum). – Bakı: ATİ, –2022. – 54 s.
2. “Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14.04.2017, № 585-VQ
3. Cəfərova, L. Müasir dövrdə məktəbəqədər təhsilə baxış. “Məktəbəqədər və ibtidai təhsil”, -2025. N- 1, s.28.
4. Bruner J. The Culture of Education. –Cambridge, MA: Harvard University Press, –1996. – səh. 37–55. Dialoji ünsiyyət, mənalandırma prosesləri və təhsilin mədəni konteksti.
5. Vıqotski L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, –1978. –səh. 79–91

6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, –1979. – səh. 3–40.
7. Gordon T. Teacher Effectiveness Training. – New York: Three Rivers Press, –2003. –səh. 45–78.
8. Alekseyeva M.M., Kravtsov G.G. Psixologiya Doxkolnıqo Voqrasta. –Moskva: Akademiya, –2010. – səh. 154–176.
9. Malaguzzi, L. The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach to Early Childhood Education. –Norwood, NJ: Ablex Publishing, –1993. – səh. 25–38.
10. Deci, E.L., & Ryan, R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. –New York: Plenum Press, –2000. – səh. 56–72.
11. Noddings, N. Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education. – Berkeley: University of California Press, –2005. –səh. 65–84.
12. Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2007). Classroom interactions as predictors of early learning outcomes. Early Childhood Research Quarterly, 22(4), 458–477. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2007.04.001>

Redaksiyaya daxil olub: 25.12.2025